

לא תתגודדו

לעילוי נשמת מורינו ורבינו
הרב עמירם בן פסח זצוק"ל
שעסק במשך חייו
באחדות ובשלום
בלימוד התורה ובין הבריות

במאמר זה נעסוק באיסור "לא תתגודדו" – לא תעשו אגודות אגודות" ונדון בגדריו ומשמעויותיו ומתוך כך השלכותיו לחיי המעשה בימינו.

מקור הדין ותקפו

הגמרא ביבמות יג ע"ב אומרת:

תנן התם: "סנילה נקראת באחד עשר ובשנים עשר ובשלושה עשר ובארבעה עשר ובחמישה עשר לא פחות ולא יותר".

אמר ליה ר"ל לר' יוחנן איקרי כאן "לא תתגודדו לא תעשו אגודות אגודות".

האי "לא תתגודדו" מבעיה ליה לגופיה, דאמר רחמנא לא תעשו חבורה על מת?

אם כן לימא קרא "לא תגודדו", מאי "לא תתגודדו"? –

שמע מינה להכי הוא דאתא!

ואימא כוליה להכי הוא דאתא?

אם כן לימא קרא "לא תגודדו", מאי "לא תתגודדו"? שמע מינה תרתי!

מפשוטו של הפסוק: "בנים אתם לה' אלוהיכם" "לא תתגודדו" ולא תשימו קרחה

בין עיניכם למת כי עם קדוש אתה לה' אלוהיך ובך בחר ה' להיות לו לעם סגולה מכל

העמים אשר על פני האדמה" (דברים י"ד, א-ב), מובן ש"לא תתגודדו" משמעותו איסור

להתגודד על מת, כהקבלה להמשך הפסוק "ולא תשימו קרחה בין עיניכם למת".

הגמרא אכן מבינה שיש ללמוד מהפסוק איסור עשית חבורה על מת. לימוד

איסור עשיית אגודות אגודות נובע מייחוד האות ת' – לכאורה היה צריך להיכתב "לא

תגודדו" אלא שהפסוק בא לרבות עניין נוסף.

אמנם, מעיון בפסוקים ניתן לראות קשר תכני בין הלימוד "לא תעשו אגודות

אגודות" ובין הענין המרכזי בו עוסקים הפסוקים. התורה מצווה אתנו לא לחקות את

עובדי עבודה זרה. ברור שהבדל יסודי בין עובדי ה' יתברך לעובדי ע"ז הוא ענין של

אחדות (ה' אחד) ושל שלום (ה' שלום ושמך שלום), מול עבודת אלוהויות הרבה פרוד ומחלוקות. התורה כאן בצוותה על התרחקות ממנהגי עבודה זרה רומזת על ההבדל המהותי-רוחני בין "עם קדוש עם סגולה" ובין עובדי ע"ז¹ על כל פנים, כפי שנכתב לעיל, בפשט הפסוקים איסור גדידה הוא עשיית חבורה. אי לכך יש לדון אם איסור אגודות הוא אכן דאורייתא או שמא דרבנן והלימוד מהפסוק אינו אלא אסמכתא בעלמא.

הרמב"ם בספר המצוות (תרגום אבן-תבון) מצווה מ"ה כותב:

והנה אמרו שבכלל זה האזהרה מחילוק בתי העיר במנהגם וחילוק הקבוצים. ואמרו "לא תתגודדו" – לא תעשו אגודות אגודות". אבל גופיה דקרא הנה הוא כמו שבארנו לא תעשו חבורה על מת, וזהו כמו דרש. וכן אמרו [בסנהדרין] "המחזיק במחלוקת עובר בלאו, שנאמר: 'ולא יהיה כקרה וכעדתו'", הוא גם כן על צד הדרש. אמנם גופיה דקרא הוא להפחיד.

ובאותו הספר, בשורש השמיני, מסביר הרמב"ם בענין קרח ועדתו:

ואע"פ שמצאנו להם לשון איסור כגמרא [בסנהדרין] והוא אמרן כל המחזיק במחלוקת עובר בלאו שנאמר "ולא יהיה כקרה וכעדתו", זה על צד האסמכתא לא שיהיה פשטיה דקרא בכונה זאת. ואולם האזהרה על זה היא נכלל תחת לאו שני כמו שאבאר במקומו.

נראה שהרמב"ם מתייחס בדבריו אלו ("לאו שני") לאיסור "לא תתגודדו" כפי שאכן ביאר במקומו במצווה מ"ה. העולה מכאן, שהרמב"ם סובר שדין זה של "לא תתגודדו" הוא איסור דאורייתא, שזהה לאיסור החזקה במחלוקת, ונלמד מהפסוק "בנים אתם לה' אלוהיכם לא תתגודדו" ולא מ"ולא יהיה כקרח וכעדתו..." שהוא אסמכתא בלבד. ואכן, בהלכות ע"ז (י"ב, יג) מאשש הרמב"ם את הבנתנו בכותבו על איסור "החזקה במחלוקת" שהוא "בכלל אזהרה". לשון זו מורה על איסור דאורייתא כמו שאנו מוצאים במקומות אחרים ברמב"ם. אולם ב"ספר המצוות" מצווה מ"ה ישנה הסתייגות "וזהו כמו דרש" כמו שראינו לעיל. הסתייגות זו באה ללמדנו שאיסור זה אינו לימוד מפשט הכתוב אלא נלמד ע"י חכמים ומכאן שזהו איסור שהרמב"ם לא ימנה בספר המצוות בתור לאו עצמאי.

בניגוד לרמב"ם (ואולי ע"פ הבנה שונה ברמב"ם) כותב הרא"ם בפירושו על רש"י על הפסוק (דברים י"ד, א-ב): "ומה שאמרו בפ"ק דיבמות "לא תתגודדו" – לא תעשו אגודות שלא יהו בתי דינין בעיר אחת זה נוהג כמנהג אחד וזה נוהג כמנהג אחר אינו אלא דרש בעלמא!" אם כן לפי הרא"ם האיסור הינו איסור דרבנן.

1 רעיון זה מופיע בדברי הרב אברהם יצחק הכהן קוק זצ"ל באורות התחיה ה': "נשמתינו מקפת עולם ומלואו ומצגת אותו על בסיס אחדותו העליון, ומשום כך היא בקרבה תמה וכוללת, ואין בה כלל אותם הניגודים וההרכבות השונים, הרגילים בנשמות עם ולשון. גוי אחד אנחנו, אחד כיחודו של עולם. זהו עומק טבעינו הרוחני שיש בנו בכח..." ועיין שם.

לא תתגודדו – מהות האיסור וגדרו

ניתוח הגמרא

הבנת ריש לקיש

ביבמות (יג ע"ב – יד ע"א) דנה הגמרא באיסור "לא תתגודדו" אגב דיון בזמן קריאת מגילה. בתחילתה מביאה את קושיית ריש לקיש בזו הלשון:

תנן התם, מנילה נקראת באחד עשר ובשנים עשר ובשלושה עשר ובארבעה עשר ובחמישה עשר לא פחות ולא יותר.

אמר ליה ר"ל לר' יוחנן, איקרי כאן "לא תתגודדו" – לא תעשו אגודות אגודות?! רש"י במקום, מפרש שקושיית ר"ל לר' יוחנן מתייחסת למקרה בו בני הכפרים קוראים מגילה ביום הכינוס (שני או חמישי) ולא ביי"ד כעירות גדולות או בט"ו כערים המוקפים. אם כן נראה שעוברים על איסור "לא תתגודדו"! (בהמשך נעסוק במקרה זה בהרחבה). ממשיכה הגמרא:

..אמר ליה [ר' יוחנן] עד כאן? לא שנית "מקום שנהגו לעשות מלאכה בערבי פסחים עד חצות עושין, מקום שלא נהגו לעשות אין עושין"?

אמר לו: אמינא לך אנא איסורא – דאמר רב שמן בר אבא אמר ר' יוחנן לקיים את ימי הפורים בזמניהם, זמנים הרבה תקנו להם חכמים – ואת אמרת לי מנהג? והתם לאו איסורא הוי? והתנן בית שמאי אוסרין ובית הלל מתירין? אמר ליה התם הרוואה אומר מלאכה דלית ליה.

ועיין שם. מתרוצו של ר"ל לגבי מי שלא נוהג לעשות מלאכה בערב פסח הנמצא במקום שנהגו לעשות מלאכה – "התם הרוואה אומר מלאכה הוא דלית ליה" ניתן להבין שר"ל סובר שדין "לא תתגודדו" הוא שעם ישראל צריך לקיים תורה אחידה ולא שתהפך התורה לשתי תורות.

דין זה, לשיטת ריש לקיש, חל אף כאשר מדובר על אנשים הגרים במקומות שונים. ראייה לכך היא קושיית ר' יוחנן עליו אשר עוסקת במקרה של מקום בו עושים מלאכה בערבי שבתות ומקום בו אין עושים מלאכה בערבי שבתות, דהינו מקומות שונים, וכן דבריו של ר"ל בהמשך שתקנו חכמים זמנים הרבה לקרות מגילה, בפשטות מדובר על קריאת מגילה במקומות שונים, ולכן צריך לומר שהסברא "התם הרוואה אומר מלאכה הוא דלית ליה" משמע שאי עשיית מלאכה אינה פעולה הפוכה לעשיית מלאכה, וכיון שכך אין פילוג בין אנשים שעובדים בערב פסח לבין אנשים שאינם עובדים².

על כל פנים, לדעת ריש לקיש האיסור לא חל במנהג, וזה משום שהבעיה שהתורה נראית כשתי תורות היא דווקא בדברים של איסור שהם בבחינת תורה ולא במנהגים בעלמא.

2 הסיבה שהגמרא משתמשת בלשון זו, היא משום שהיא מצטטת את תירוצו של אביי לרבא אשר מובא בפסחים נה ע"א.

ניתוח דברי אביי ורבא

בהמשך, דנה הגמרא על מחלוקת בית שמאי ובית הלל בענין התרת הצרות לאחים, ושואלת האם אין כאן איסור "לא תתגודדו" לר"ל כיוון ש"אלו אוסרין [את הצרות לאחים] ואלו מתירין", כלומר שישנם כאן שני פסקים סותרים. אמנם יש מי שסבר שלא עשו ב"ש כדבריהם, וקיבלו עליהם את דינם של בית הלל, אולם קשה למי שסבר שעשו ב"ש כדבריהם, שהרי יש פה משום דין "לא תתגודדו".

על כך מתרץ אביי:

כי אמרינן לא תתגודדו. כגון שני בתי דינין בעיר אחת הללו מורין כדברי ב"ש והללו מורין כדברי ב"ה. אבל שני בתי דינין בשתי עיירות לית לן בה.

ומקשה עליו רבא:

והא ב"ש וב"ה כשני בתי דינין בעיר אחת דמי?

אלא אמר רבא, כי אמרינן "לא תתגודדו" כגון בית דין בעיר אחת, פלג מורין כדברי ב"ש ופלג מורין כדברי ב"ה, אבל שני בתי דינין בעיר אחת לית לן בה.

ועיין שם. נראה לפרש את מחלוקת אביי ורבא כך: אביי מבין את איסור "לא תתגודדו" שמוטל על בתי הדינים בעיר אחת להורות פסק אחיד. זאת משום שתפס את איסור "לא תתגודדו" כאיסור על בתי הדינים לגרום למחלוקות ומריבות. לכן דווקא כאשר בתי הדינים במקום אחד אזי קיים איסור זה. לעומת זאת כאשר מדובר על שתי ערים שונות, אין סיבה שייווצרו מחלוקות ומריבות.

רבא מקשה על תפיסה זו בכך שב"ש, נמצאו גם במקומות בהם היו ב"ה. אמנם בית דינים היה בעיר אחרת, אבל כיון שתלמידי ב"ש וב"ה ישבו באותם מקומות, הרי שיש לאסור על בתי הדינים להוציא פסקים שונים, כיון שגם במקרה זה הדבר יגרום למריבות בין התלמידים השונים. עקב כך, מבין רבא את האיסור בצורה שונה. לדעת רבא "לא תתגודדו" חל דווקא בבית דין אשר מחולק בתוך עצמו, חלק פוסקים כבית שמאי וחלק כבית הלל, ואז נראית התורה כשתי תורות, שהרי יכול בית הדין ללבן את הדברים ולהגיע לפסק אחיד, ואעפ"כ ישנו חילוק בתוך בית הדין עצמו כאילו מדובר על תורות שונות ומופרדות.

אביי יוכל לטעון כנגד רבא, שכיוון שהאיסור הוא על בתי הדינים עצמם, שהם יהיו הגורמים למריבות, כאשר הם אינם באותה העיר לא חל עליהם האיסור.

הבנת הראשונים

רא"ש ותוספות

הרא"ש מביא את דעת רבא בלבד, ומכאן שפסק כמותו. בהמשך דבריו מפרש הרא"ש את איסור "לא תתגודדו" שלא תראה התורה כשתי תורות ועיין שם. אולם לרבא קשה מהמקרה שבני הכפרים קוראים ביום הכניסה, שהרי דבר זה הוא כבית דין אחד פלג מורים כך ופלג מורים כך. הרא"ש מתרץ שני תרוצים. האחד: כיון שמוסכם על כולם שאדם הגר בכפר צריך לקרוא בזמן מסוים, עקב אלוצים טכניים, ואילו אדם הגר בעיר

לא תתגודדו

צריך לקרוא בתאריך אחר, אין כאן חשש שתיגרם מחלוקת שהרי **המקום גורם** לחילוק זה³. הסבר שני הוא שבני הכרכין לא היו קוראין לבני הכפרים אלא אלו היו קורין לעצמם, ולכן נחשב הדבר לשני בתי דינין בעיר אחת.

בנוסף לזאת, אנו רואים שלדעתו איסור "לא תתגודדו" **חל גם במנהג**. זאת ניתן ללמוד מדבריו בפסקיו: "ודבר התלוי **במנהג** המקומות במקום זה נהגו כך ובמקום זה נהגו כך **אפילו נתקבצו בני שני המקומות במקום אחד ועשה כל אחד כמנהג מקומו, לית לן בה**". מכאן ניתן לדייק שאין איסור במקרה בו ישנם מנהגים שונים במקומות שונים אפילו מתכנסים יחד, אולם ישנו איסור בקיום מנהגים שונים בעיר אחת!

לעומת הסברים אלו של הרא"ש, תוספות על אתר בד"ה "כי אמרינן" מקשה על אב"י ממגילה שהרי שם היו קוראין לבני העיר ב"י ולבני הכפרים היו מקדימין ליום הכניסה. ומתוך שבני הכפרים היו קוראין לעצמן בעירם שלהם, ואילו שני בתי דינין בשתי ערים שונות.

לאור ניתוחנו את מחלוקת אב"י ור"ב ניתן להסביר את ההבדלים בין תוס' לרא"ש בצורה הבאה:

הרא"ש פוסק כר"ב, ומבין את איסור "לא תתגודדו" שלא תראה תורה כשתי תורות, ולכן במציאות של "המקום גורם" אין מחלוקת. שכן ההבדל המעשי בתאריכי הקריאה אינו נובע ממחלוקת עקרונית אלא מכורח טכני.

לעומתו, תוס' מפרש שע"פ אב"י איסור "לא תתגודדו" הוא איסור על מחלוקת, ולכן לא יתכן להציע את האפשרות "המקום גורם", זאת משום שבפועל ישנם אנשים מאותה העיר עצמה שקוראים לבני הכפרים, ולכן הדבר עלול לגרום למריבות בין האנשים הגרים בעיר. כיון שכך התוסי' מדבר על מקרה שונה שבו בני הכפרים קוראים בעירם שלהם.

אם כן, ההבדל בין רא"ש לתוס', הוא הבדל בפירוש המקרה שמופיע במגילה, שנובע מכך שהתוסי' מתמודד עם אב"י והבנתו לעומת הרא"ש שמסביר דווקא את ר"ב שהרי פוסק כמותו.

שיטת הרמב"ם

הרמב"ם בהלכות ע"ז (י"ב, יג) כותב:

ובכלל אזהרה זו שלא יהיו שני בתי דינים בעיר אחת זה נוהג כמנהג זה וזה נוהג כמנהג זה, שדבר זה גורם למחלוקות גדולות, שנאמר: "לא תתגודדו" – לא תעשו אנודות אנודות.

מכאן שהרמב"ם פוסק כאב"י שהאיסור הוא גם בשני בתי דינים בעיר אחת, ואכן לאור ההסבר שנקטנו בו לדעת אב"י מובן היטב נימוק הרמב"ם "שדבר זה גורם למחלוקות גדולות". אולם קשה מדוע הרמב"ם פוסק כאב"י שהרי "אב"י ור"ב הלכה כר"ב" (מלבד יע"ל קג"ם). תשובה לכך ראה בהמשך).

3 תירוץ זה הינו בהנחה שבני הכרכין היו קוראים לבני הכפרים ביום זה.

לשיטת הרמב"ם שהבין את איסור "לא תתגודדו" כאיסור גרימת מחלוקות ומריבות מובן מדוע דין זה חל גם במנהג, וזאת ע"פ דברי הרמב"ם בתשובתיו (כמו שנפרט להלן) שהרי יתכנו מריבות גם כאשר מדובר במנהגים שונים⁴. בתשובה רס"ב כותב הרמב"ם על מקרה שבו הגיע "ממונה" (ראש קהילה) חדש לקהילה בה הנהיגו בעבר לשבת בברכת "יוצר אור" והוא היה נוהג לעמוד, וכיוון שחלק מהציבור נמשכו לעמוד אחריו, פוסק הרמב"ם שעבר בזה על איסור "לא תתגודדו" ועיין שם ומכאן שישנו איסור גם במנהג.

כדי לפתור את השאלה היאך פוסק הרמב"ם כאב"י, מסייג הכסף משנה את הכלל "אב"י ורבא הכה כרבא". הוא טוען שכלל זה חל רק כאשר הם חולקים לדעתם, ולא כאשר הם מסבירים "מאן דאמר" כמו במקרה דידן⁵. לפי הסבר זה של הכסף משנה, נראה שמשמעות "נוהג" הינו "עושה"⁶ ומסתבר בפשט הרמב"ם, לענ"ד, כהסבר זה. ישנם המבינים את הרמב"ם בצורה שונה:

הרב דוד כהן, שמצוטט בכסף משנה, חולק על ההנחה שהרמב"ם פוסק כאב"י. טענתו היא שאיסור "לא תתגודדו" לרמב"ם חל **דווקא במנהג** (כמו שאכן ראינו), ולמרות שלא מדובר כאן בבית דין ממש, לענין מנהג זה נחשב כשני בתי דינים. ועקב כך פסק הרמב"ם **כרבא**.

גם ערוך השולחן פירש כך את הרמב"ם, ונימק את הבנתו זו בכך שאב"י טען שלא תתגודדו חל גם בשני בתי דינים בעיר אחת. וטוען כנגדו רבא שלהוראות איסור והיתר אין צורך באיסור לא תתגודדו, כיון שישנו מקרא הקובע – "אחרי רבים להטות" וממנו אנו קובעים שצריך לפסוק כדעת הרוב. א"כ לבית דין אחד לכאורה לא צריך קרא לא תתגודדו. אלא רבא טוען שעיקר קרא דלא תתגודדו, הוא לענין מנהגים בעלמא, שבה אין עניין שני בתי דינים, שהרי במנהגא בעלמא, הדבר נמסר לידי ההמון (ואפילו כשיוצא משני בתי דין), אין זה דומה לענייני איסור והיתר, שנראה לכל שיש כאן שני בתי דין וכל אחד פוסק כדרכו. ולכן במנהג מכוער הדבר שיראו שישראל בעיר אחת נפלגו לפלגות. וכנראה שערוך השולחן סובר שכאשר אין הסכמה בין שני בתי דינים ואין אפשרות להוציא פסק אחד, אזי אין כאן איסור כיוון שהדבר לגיטימי. אבל כאשר מדובר על מנהג שיש אפשרות שכולם ינהגו כמנהג אחד, אין זה לגיטימי להתפלג לפלגים שונים. לדרך זו בהבנת הרמב"ם מובן מדוע הרמב"ם כותב "נוהג כמנהג זה", וזה משום שדווקא במנהג ישנו איסור לא תתגודדו. אבל, על כך קשה מפשט הלשון: "שלא יהיו שני בתי דין".

4 וזאת בניגוד לדעה שאומרת שאיסור "לא תתגודדו" הינו איסור שלא תראה תורה כשתי תורות שהרי מנהגים שונים אינם מלמדים על שתי תורות ואכן המאירי ורש"י בדעת ריש לקיש אכן סוברים שאין איסור "לא תתגודדו" במנהג.

5 אולם לדעתנו במקרה דידן הבעיה מסובכת הרבה יותר. זאת משום שאותו מ"ד שמסבירים אב"י ורבא, שבי"ש עשו כדבריהם, הוכרע כנכון במסקנת הגמרא! אלא שנראה בכל זאת לומר שמשום שיתכן שרבא סבר כמאן דאמר לא עשו ואין זה קשה ממסקנת הגמרא כי זו היא מסקנה ע"פ ראייה ולא ע"פ הכרעה הלכתית. כמו כן יש להעיר שהכרעה זו היא בניגוד לכלל רב ושמואל הלכה כרב בדיני, שהרי שמואל הוא זה שאמר שעשו ב"ש כדבריהם.

6 ודוגמא לכך ברמב"ם הלכות נדרים, י"ב.

כמו כן קשה על הטענה שהאיסור חל רק במנהג מכך שהרמב"ם מסביר את סיבת הדבר "שגורם למחלוקות גדולות", ולכאורה, לא בכך שמכוער הדבר.

שיטת הריטב"א וספר החינוך

עד כה ראינו שתי שיטות בראשונים. הרא"ש (וכן המאירי, והראב"ד בתשובותיו, אותם לא הבאנו) אשר פוסק כַּאֲבִי, מבין את איסור "לא תתגודדו" כאיסור ש"לא תראה תורה כשתי תורות". לעומתו עומדים הרמב"ם (כדעת הכס"מ) והתוספות אשר פוסקים כאב"י ומבינים את האיסור "לא תתגודדו" שלא לגרום למחלוקות ומריבות. כמו כן ישנן שתי שיטות בשאלה האם האיסור חל גם במנהג או לא, בפשטות נראה שאם איסור "לא תתגודדו" הוא "שלא תתגודדו תורה כשתי תורות", הרי שהוא לא חל במנהג, משום שמנהגים שונים אינם מלמדים על שתי תורות (מאירי ורש"י). לעומת זאת לפי ההבנה שאיסור "לא תתגודדו" הוא איסור לגרום למחלוקות ומריבות, הגיוני שגם במנהג יחול דין זה (רמב"ם).

יוצא דופן הוא הריטב"א אשר שילב בין השיטות והבין את איסור "לא תתגודדו" כאיסור "שלא תראה תורה כשתי תורות" אליבא דאב"י, ושהאיסור לא חל במנהג. אב"י לפי הריטב"א מבין שאיסור "לא תתגודדו" אינו עניין לבתי דינים החולקים, משום שהם חולקים בסברא ומובן ולגיטימי שכל אחד יעשה כהבנתו. לעומת זאת הציבור בעיר אחת צריך ללכת בדרך אחת, זאת משום שבאפשרותו לנהוג כמחמירים ואם אינו עושה כך, הרי שעובר על איסור לא תתגודדו. דווקא במקרה כזה זה נראה כשתי תורות משום שיש אפשרות לנהוג באחדות ובכל זאת נוהגים באופן שונה (זו הסיבה שלשיטת אב"י אין בעיה בכך שבית שמאי נהגו כדבריהם). רבא חולק וטוען שאין הבדל בין בית הדין עצמו לעם ההולך אחריו (ומכך שבית שמאי עשו כדבריהם משמע שרק בבית דין אחד יהיה אסור). עקב כך יש להסביר שרבא מבין את איסור "לא תתגודדו" כמחלוקת דווקא, ולכן לא מסכים לחילוק שעשה אב"י בין החולקים עצמם לבין כל העם. מסקנת רבא היא שהמחלוקת האסורה היא דווקא כאשר מדובר בקבוצה אחת שבתוכה נוצר פרוד, שהרי אז נוצר הפרוד הקשה ביותר.

בדרך זו בהבנת רבא, הלך גם ספר החינוך במצווה תס"ז וכך כותב:

וממורי, ישמרו אל, למדתי שאין איסור זה אלא בחבורה אחת שחולקין קצתן על קצתן והן שוין בחכמה, שאסור לעשות כל כת מהם כדבריו, שזה גורם מחלוקת בניהם, אלא ישאו ויתנו בדבר הרבה עד שיסכימו כולם לדעה אחת.

דהיינו שמהות האיסור הוא להתרחק ממחלוקת.

איסור "לא תתגודדו", האם: על בית דין, על ציבור או גם על יחיד?

אחת מן השאלות היסודיות בבואנו לדון באיסור לא תתגודדו, היא על מי חל האיסור. האם על המורה הוראה, כדברי הגמרא ביבמות: "...כי אמרינן "לא תתגודדו" כגון שתי בתי דינים בעיר אחת הללו מורים כדברי בית שמאי והללו מורים כדברי בית הלל..." או שמא איסור "לא תתגודדו" הוא דווקא על המתגודדים עצמם, כפי שאפשר לנסות לדייק מדברי הגמרא: "...ומ"ד עשו [בית שמאי כדבריהם] קרינן כאן 'לא

תתגודדו' לא תעשו אגודות אגודות?! מהגמרא נראה, שהאפשרות הראשונה היא הנכונה ואילו הסיבה שהגמרא נקטה בלשון "עשו" היא כיון שהגמרא רצתה להבדיל בין הדעה שסוברת שב"ש קיבלו עליהם את דין ב"ה ובין הדעה הסוברת שלא קיבלו על עצמם לעשות כב"ה. ואכן, כך פוסק רבינו ירוחם בשם הרמ"ה וז"ל:

ודיוקא בשמורים הלכה מקצתם להיתר ומקצתם לאיסור, אבל אם אינם מורים הלכה לאחרים, מותר לנהוג אלו בדעת האוסרים ואלו בדעת המתירים ואפילו אלו בפני אלו. מנגד, כותב הרמב"ם בספר המצוות מצוה מ"ה:

והנה אמרו שבכלל זה האזהרה מהילוק בתי העיר במנהגם וחילוק הקיבוצים ואמרו "לא תתגודדו" לא תעשו אגודות אגודות.

מלשונו "בתי העיר במנהגם" משמע שמדובר על הנהגים עצמם ולא על בית הדין. לשיטתו, נקטה הגמרא בלשון "מורים" מסיבה טכנית בלבד שהרי מדובר בבית דין. ע"פ הבנתנו את הרמב"ם מובן מדוע סובר הרמב"ם כך, שהרי הבנתו את איסור "לא תתגודדו" היא אסור לבא לידי מחלוקת, דבר שקשור יותר לפילוג הקיים בשטח ופחות להוראת בית הדין⁷.

נראה שלענין זה הלך גם הרמ"א בדרכו של הרמב"ם, וכותב כך:

יש מקומות שנוהגים להסתפר אחר הפסח עד ראש חודש אייר, ואלו אינם מסתפרים אחר ל"ג בעומר, ויש מקומות שנוהגים שלא להסתפר מהפסח עד ל"ג בעומר, ומסתפרים מיום ל"ג בעומר והלאה, ולא ינהגו בעיר אחת חלק כמנהג זה וחלק כמנהג האחר משום לא תתגודדו.

מלשונם של הרמב"ם והרמ"א משמע שהאיסור הוא על קבוצה של אנשים אשר נוהגים לפי פסק מסוים של בי"ד כלשהו, ולא על יחיד הפרש מן הציבור. בניגוד להבנתנו פה, ישנם מגדולי האחרונים הסוברים שאיסור "לא תתגודדו" חל גם על יחיד. ובהמשך דברינו נתייחס לכך.

היחס בין איסור "לא תתגודדו" לאיסור אל ישנה אדם מפני

המחלוקת

שנינו בפסחים, ריש פרק ד':

ההולך ממקום שעושין ומלאכה בערבי פסחים עד הצותן למקום שאין עושין או ממקום שאין עושין למקום שעושין, נותנין עליו חומרי מקום שיצא משם וחומרי מקום שהלך לשם ואל ישנה אדם מפני המחלוקת.

בגמרא נחלקו אב"י ורבא האם "ואל ישנה אדם מפני המחלוקת" מוסב על הרישא, כשיטת אב"י, שהרי בסיפא נאמר שאדם צריך לשנות ולהחמיר, או שמא מדובר על הסיפא, כשיטת רבא, וכוונת המשנה היא שהדבר תלוי במקרה, וישנו מצב שאם האדם יחמיר על עצמו לא יגרום הדבר למחלוקת כמקרה במשנה, שהרי מי שיראה שהוא אינו עושה מלאכה, יחשוב שאין לו מלאכה. במקרה זה צריך להחמיר. לעומת זאת במצב שיהא ניכר בו שהוא מחמיר אסור הדבר מפני "אל ישנה אדם מפני המחלוקת". עכ"פ יש

7 וראה להלן בענין דין "לא תתגודדו" במנהג.

כאן לשאלו מדוע אין כאן איסור משום "לא תתגודדו"? וקשה ביותר לרמב"ם שהגדיר איסור "לא תתגודדו" כאיסור של גרימת מחלוקות ומריבות⁸. מכאן שיש לשוב וללמוד שאיסור "לא תתגודדו" הוא כאשר ישנה קבוצה ההולכת ע"פ מורה הוראה אחד וקבוצה ההולכת ע"פ מורה הוראה אחר, ולשיטת רבא דווקא כאשר מדובר על אותו ביי"ד המתפלג. אין איסור "לא תתגודדו" חל כאשר מדובר באדם פרטי שמתנהג בשונה מהחברה או הציבור. במצב זה ישנה בעיה שהיא מדרבנן בלבד "אל ישנה אדם מפני המחלוקת". בניגוד גמור לדברים, ישנם מהאחרונים שהבינו שאיסור לא תתגודדו חל גם ביחיד. נביא כאן את דברי הפרי מגדים בשו"ע סימן תצ"ג, גבי תספורת הראש בר"ח אייר:

דע כי "לא תתגודדו" הוה ד"ת... ושם ביאר דהר"מ ז"ל נמי פסק ברבא ביבמות יד ע"א דווקא ביי"ד אחד בעיר אחת פלג מורין כן... ומגילה דהוצרכו לתרץ דכפרים וכו' היינו דהוי כמו קבוע שבכל שנה באו לעיירות וא"כ הא דירושלים פרק קמא דפסחים שהביאו התוספות פסחים יד ע"א דירושלים מקום שנהגו שלא לעשות מלאכה בערב פסח אין הטעם משום אגודת דלפי שעה הוה, אלא מפני המחלוקת דלא לייתי לאנצויי ויש לישב.

מכאן ניתן להבין שהפרי מגדים מפרש את הגמרא בשונה מהפרשנות שהצגנו לעיל ואינו מדיק את הדיוקים שהבאנו.

איסור "לא תתגודדו" בהתקבצות מכמה מקומות

במקרה שבו מתקבצים אנשים מכמה מקומות כך שלכל אחד יש מנהג שונה, נשאלת השאלה האם לביי"ד מותר להשאיר את כל המנהגים תקפים וכל אחד ואחד ינהג כמנהג מקומו הקודם או שמא חובה עליהם לפסוק פסק הלכה אחיד? לכאורה, ניתן לומר שבמקרה זה אין משום איסור "לא תתגודדו" מכיוון שברור לכל שמדובר במנהגים קודמים וביי"ד יכול לפסוק אך אינו מעוניין בכך מסיבות שונות. בניגוד, יתכן ויש לומר שבוודאי שיש כאן משום "לא תתגודדו" שהרי צוותה התורה שביי"ד אחד יכריע ויגיע לפסק אחיד ולא יוציא פסקים שונים כך שחלק מהציבור נוהג כך וחלק נוהג כך.

המגן אברהם הלך כדרך האחרונה וכתב שבי"ד, במקרה כזה, מחויב להכריע ולהוציא תחת ידו פסק אחיד לכל הציבור אשר כולם חייבים לנהוג לפיו ולא לנהוג כמנהג מקומם הקודם. יש להוסיף שדין "אל תטוש תורת אמן" דהיינו לנהוג כמנהג מקומו שעזב הוא דווקא כאשר בדעתו לחזור למקומו הקודם, ולא כאשר בדעתו להשתקע שאזי צריך לנהוג כמנהג המקום.

8 לראשונים שסוברים שבמנהג אין איסור "לא תתגודדו" ניתן לומר שכאן מדובר במנהג ולכן אין כאן איסור לא תתגודדו. אך דרך זו קצת קשה משום שמסתמא לפחות חלק מהראשונים היו מתייחסים לכך ולא מציינו שום יחס.

איסור "לא תתגודדו" בימינו

יש להקדים ולומר שבימינו יש לדון בעניין זה בכמה מישורים.

בשלב הראשון יש לחלק בין שתי הדעות העיקריות שהובאו בראשונים. א) "לא תתגודדו" עניין של מחלוקות. ב) "לא תתגודדו" שלא תראה תורה כשתי תורות. לפי הרמב"ם שמבין כאפשרות הראשונה, נראה שבימינו איסור "לא תתגודדו" מצטמצם מאד. זאת משום שבהרבה מן המקרים מדובר בחברה פלורליסטית שאינה נבהלת מריבוי הדעות, המנהגים והמעשים. לעומת זאת, לרוב הראשונים אשר סוברים כאפשרות השנייה, כפי שראינו לעיל, אין איסור "לא תתגודדו" בשני בתי דין בעיר אחת אלא רק בבי"ד אחד בעיר אחת כרבא. על כן לשיטה זו, יש לחלק בין מציאות שיש במקום אחד רק סמכות רבנית אחת ובין מציאות שכיתה יותר שמצוים הרבה מורי הוראה. במקרה זה, אין איסור "לא תתגודדו" בפסיקות שונות בין רבנים שונים, אך עדיין יש לדון האם מותר למורה הוראה אחד, לפסוק לספרדים אחרת מלאשכנזים ולהיפך.

לכאורה, מדברי המ"א שהובאו לעיל משמע שיש איסור לבי"ד אחד להוציא תחת ידיו שני פסקים, גם במקרה שהם נובעים ממנהגים שונים שהיו לאנשים המתכנסים מכמה מקומות. זאת משום שהדבר נראה שאין ביכולתו להכריע בין השיטות. אבל ניתן לחלק בין המציאות עליה דיבר המ"א ובין המציאות כיום. המ"א דיבר על מציאות בה ישנו במקום אחד רק בי"ד אחד ואזי אין שום סיבה הלכתית להשאיר את המנהג הקודם, אולם בימינו כאשר ישנם כמה מורי הוראה בכל מקום ישנה דרישה הלכתית ממורה ההוראה לא להכריע בין המנהגים הקיימים, זאת משום שבניגוד למצב בו אדם עובר לשבת קבע במקום בו יש מנהג אחיד, ואז לא חל דין "אל תיטוש תורת אימך", הרי שאם מדובר במקום שבו לא קיים מנהג אחיד, חל "אל תיטוש תורת אימך" ומוטל על כל אחד להחזיק במנהגו הקודם. על-כן, בנידון דידן, ברור לכל מי ששם ליבו לכך, שמורה ההוראה לענין זה אינו מהווה ישות עצמאית שאינה מסוגלת להכריע, אלא מהווה צינור לאספקת המידע על הפסיקות השונות בעבר והתבססות על מקרים אלו לפסיקת דינים בהווה.

אכן, מצב זה, לעניות דעתנו, הוא אחת הבעיות הקשות בימינו אנו. כיום, אין לנו, האנשים הדתיים לכל זרמיהם, סמכות אחת מוחלטת אשר פסקיה מתקבלים באהבה ע"י כל הזרמים הקיימים, וישנם פוסקים רבים החלוקים בניהם.
בעז"ה נזכה במהרה לקץ הפילוג בתוככי עמך ישראל, ויתקיים בנו הכתוב "ויוחן שם ישראל כנגד ההר" – וכדברי רש"י שם "כאיש אחד בלב אחד" אמן ואמן.